

LEVÉL A SZAKREFERENSEKHEZ*

„Amint ugyanis a munkát elkezdik megosztani, mindenki egy meghatározott, kizárólagos tevékenységi kört kap, amelyet ráerőszakolnak, amelyből nem tud kikerülni; vadász, halász vagy pásztor vagy kritikai kritikus, és annak kell maradnia, ha nem akarja az élet fenntartásához szükséges eszközöket elveszíteni – a kommunista társadalomban viszont, ahol mindenkinek nemcsak egy kizárólagos tevékenységi köre van, hanem bármely tetszőleges tevékenységi ágban kiképezheti magát, a társadalom szabályozza az általános termelést és éppen ezáltal lehetővé teszi számomra, hogy ma ezt, holnap azt tegyem, reggel vadásszam, délután halásszam, este állattenyésztéssel foglalkozzam, ebéd után kritizáljak, ahogy éppen kedvem tartja – anélkül, hogy valaha vadásszá, halásszá, pásztorrá vagy kritikussá válnék.”

(Marx – Engels: A német ideológia)

Kedves Barátaim!

Ha különböző könyvtári témájú írásaim egyikét-másikát figyelemre méltattatok, könnyen lehet, kopott utópiaként ismertek rá az itt kezdődő gondolatmenetre, s a munkamegosztás marxi eszméiből való kiindulásra.

Az amerikai *library science* s a vele karöltve járó *library management* pragmatista elmélete és gyakorlata, ill. az e szemléletet, munkastílust képviselő könyvtárostípus, századunk Európájában is elterjedt. Az ötvenes években mi magunk is ezt az elméletet, ezt a munkastílust és ezt a könyvtárostípust tekintettük a korszerűség egyetlen könyvtári alternatívájának, bár váltig hangoztattuk, hogy a korszerűsége nekünk a szocialista építést segítő tartalmak hatékonyabb terjesztése céljából van szükségünk. Talán csak egy ember volt a magyar könyvtárügyben, aki már akkor világosan látta, hogy a könyvtárosra mint a felépítmény munkására, hivatáselméletére, munkastílusára nem lehet analogikusan alkalmazni Lenin tréfás tanítását a burzsoá vonatról és a szocialista vonatról, amely, ha közelebbről megnézzük, egy és ugyanaz. Mátrai Lászlóra gondolok, aki a tudós könyvtáros példáját állította szembe az általunk propagált áramvonalas megoldásokkal.

Jómagunk csak később ismertük fel a menedzser könyvtáros típusában annak az elidegenedett szakembernek a mintáját, aki képes ugyan mozgásba hozni a nagy információtömegek kezelésére alkalmas technikákat, de semmit sem ért a művek tartalmából,

* Munkatársainak, a KLTE Könyvtár szakreferenseinek írta a szerző a levelet. A könyvtári szakirodalomban szokatlan műfajú – talán vitára is sarkalló – írás véleményünk szerint közérdeklődésre tarthat számot. (– a szerk.)

a történetileg épülő gyűjtemény szelleméből, és nincs benső köze sem az irodalomhoz, sem az irodalommal élő emberhez.

Az ímígyen kettészelt könyvtári őrgrof a termelőfolyamatban betöltött funkcióját, szakosodását, a késztermékhez, a fogyasztóhoz, a termelőszervezethez s a társadalomhoz való viszonyát tekintve legfeljebb annyiban különbözik a bér munkástól, hogy jövedelmét magasabban állapítják meg. Hivatásbeli és emberi elszegényedése azonban teljesen analóg módon, a munkamegosztás függvényében megy végbe. Csak nemrég kaptunk erről Ionesco tollára méltó illusztrációt az Ohio College Library egyik vezető munkatársának előadásából. Ime, a messze földön híres könyvtár legmagasabb képzettségű munkatársai nem egyebek a számítógép-display egy-egy lelkes alkatrésznél, amely néhány megtalálási-azonosítási szófoszlány lekopogtatása árán jut önmegevalósításához, hivatásbeli kielégülése aprópénzéhez.

Alighanem itt fogtok figyelmeztetni a termelőeszközök tökéletesedésének közvetlen és parancsoló hatására, amely mind kevesebb egyszerű mozdulatra redukálja a termelői tudás- és erőkifejtést, s így redukálja magát a munkást mint embert. Arra, hogy az üzemszervező éppen ezért nem rossz hajlamainak, hanem a technológia feltételeinek enged, amikor a kisiparos mestert a szakmunkással, a szakmunkást a betanított munkással, a tudóst a kutatóval, a tudós könyvtárost a könyvtártudóssal szoríttatja ki a munkapad mellől. És akár történeti példákkal fűszerezhetitek a technológiai szükségszerűséget figyelmen kívül hagyó gyakorlat következményeinek leírását. Iparosításunk mai fejlett szakaszán pl. azért kell tőkés szakembereket üzemszervezési problémamegoldásokban igénybe vennünk, mert az alapozás döntő fázisában száműztük a munkások által méltán gyűlölt, de a szervezéstudomány meggyökereztetése során megkerülhetetlen Taylort.

Hasonló példát kínál szocialista könyvtárügyünk kezdeti szakasza is. Olvastuk s tanítottuk Krupszkaja magyarul akkor megjelent könyvecskéjét Lenin könyvtári eszméiről, de a dialektika művészete nem volt még sajátunk. Ezért lehetett, hogy a produktivitás problémáival küzdő nagykönyvtárak egyoldalú szervezési irányultságukra vélték igazolást találni a nyugati könyvtárak nyitottságát, mozgékonyosságát stb. megbecsüléssel említő Leninnél, — de nem egyszer éppenséggel az olvasás organizációs feltételeinek (nyomokban máig kiható) elhanyagolására.

Mielőtt e jogos ellenvetés szálán megpróbálnék mondanivalóm érdemére — a szocialista emberi reintegrációt szolgáló könyvtári munkaszervezés néhány időszerű kérdésére — térni, a lehetséges zsákutcák közt Marcuseét is meg kell említenem. Ő a polgári társadalomelmélet valamennyi árnyalatával ösztözik a két alapkérdésben: a termelőeszközök magántulajdonán alapuló osztályok s az osztályharcos perspektíva tudomásul nem vevésében, valamint a termelés tőkés folyamatának egyetlen racionális lehetőségkénti abszolutizálásában. Marcuse egydimenziós embere, nyakában a munkamegosztásos lét és a manipulált hamis tudat kettős rabszolgaláncával van a fogyasztói jólét és az emberi elszegényedés e szituációjának kiszolgáltatva. Emberségét tehát valójában nem a termelőeszközök társadalmasításáért vívott osztályharcban, hanem fátumok ellen lázadva, a munkamegosztással együtt a racionális létfeltételeket szétzúzva igyekszik visszaszerezni, objektíve azonban a kapitalizmus valamely „magasabb” fokon történő restaurációját készíti elő.

A végcél egéből (amelynek jelzéséül választottam e levél humoros, érzékletes mottóját) s az egydimenziós purgatóriumból (vö. Marcuse) szűkebb műhelyünkbe visszatérve, mindenekelőtt azt a kétarcú igazságot kell javunkra fordítani, hogy bár a felszabadulást követően egyetlen történelmi mozdulattal a politikai önrendelkezés megadásával vágtuk át a munkamegosztáshoz nyugöző köteléket, maga a politikai önrendelkezés csak a demokratikus intézmények s a munkafeltételek fejlődésével, céltudatos alakításával, történetileg valósul meg. A KLTE Könyvtára – mint egész – e vonatkozásban alighanem ott tart, ahol az ország más egészségesen fejlődő üzemei, intézményei. Kidolgozta sajátos intézményi politikáját, felnevelte szocialista kollektívájának második (nevezzük így: konszolidációs) nemzedékét, bejáratta a kollektív vezetés állami, szakszervezeti, réteg-képviselési pályáit. Ez sok és kevés. Ahhoz képest sok, hogy míg a kezdeti szakaszban döntően a vezetői kezdeményezés határozta meg a kollektíva mozgását, most mind a vezetői, mind az egyéni törekvések szervezett támaszt és transzmissziót találnak a politikai, társadalmi, képviselési testületekben, a döntés intézményesített struktúrájában, a szakmai módszerek többé-kevésbé szabványosított állományában stb. Kevés, mert a könyvtári operációk tartalmi és minden egyéb szempontból igen széles sávon helyezkednek el, következésképp igen sokféle képzettségű, szemléletű, értékrendű dolgozót hoznak össze a különböző testületekben, anélkül, hogy a tudományos és felsőoktatási értelemben vett könyvtárosságnak, a megfelelő törekvéseknek és értékrendnek igazán képvisellete lenne. Ami legalább annyira káros a műszaki, adminisztratív stb. érdekek, mint a működés centruma, az érdemi funkciók és dolgozók szempontjából. Hiszen ahol minden egyformán fontos, ott semmi sem fontos a maga mértéke szerint. A demokratikus öngazgatás, az ügyvitel kollektív vonala nem találta még meg *könyvtári* sajátosságát. Ezt pedig nem elég a működés hatékonyságát s az egyéni önkifejtést egyaránt visszafogó tényezőként számításba venni, hanem szem előtt kell tartani akkor is, amikor olyasféle intézményszociológiai torzulásokra keresünk magyarázatot, orvoslást, mint amilyen a valóságos teljesítmények, személyi értékek helyébe lépő diplomafetiszmus, a munkatársi viszonyok privatizálódása, a hízélgés, fúrás és más karrierista módszerek fellépése, a magát az *ügyet* háttérbe szorító látszatok kultusza.

A tevékenységfajták előbb jelzett széles spektrumán belül az érdemi könyvtárosi munkakörök mindig kisebbségben maradnak. Ráadásul ez a kisebbség szét van szórva szervezeti egységek szerint, sőt a munka eltérő tartalmi és módszerei olykor az egy osztályon belül dolgozó könyvtárosok közt is válaszfalakat emelnek. Ami annyit jelent, hogy a létszámviszonyokat tükröző képviselate automatikusan sohasem fogja meghozni demokratikus erőtényezőink könyvtárosi specifikumát. E kívánatos irányba való elmozdulásnak kettős értelemben is archimédesi pontja a szakreferensség. Sietek hozzátenni: elvileg és potenciálisan. Pontosabban szólva: az alább vázolandó fejlődési ellentmondások leküzdésével ténylegesen.

Az, hogy a KLTE Könyvtárában – hazai előzmények nélkül, ezelőtt pontosan 13 évvel – létrejött a szakreferensség, belső harc eredménye. Éspedig nemcsak abban az értelemben, hogy mint minden új tervet, ezt is meg kellett vitatni, ellenzőivel szemben vezetői döntéssel érvényre juttatni. A harc neheze akkor következett, amikor már világos volt, mit és hogyan kell csinálni, amikor létrejöttek a személyi, szervezeti keretek. Közvet-

lenül nézve, egyszerűen a tudomásulvételt, a mindennapi együttműködést, az illetékességet, a munkadarabok továbbítását kellett kivívni. Ha lehetett, meggyőző szóval, s a munka meggyőző példájával, ha nem, hivatali eszközökkel, ide érve a szakreferensekkel együttműködni képtelen partnerek fokozatos kicserélését. Az az érzelmi fűtöttség azonban, amellyel az egyik tábor az újat, a másik pedig az előző mechanizmust képviselte, annak sejtéséről vagy felismeréséről árulkodott, hogy a szervezeti változások – túl a közvetlen vitapontokon – a hivatás alapjait érintik.

Hivatalos beszámolóban e munkával s bizonyítással elért eredményt a „győzelem” szinonima-családjából vett szavakkal jellemezném, hisz a hivatalos dokumentumok nyelvén megfogalmazható cél – „a szaktudományos hozzáértést kívánó ún. tartalmi műveletek a megfelelő felkészültségű specialisták kezébe adandók” – mindennapi gyakorlat. Bőségesen dokumentálja ezt az értő irodalomszelekció eredménye, az ismeret-termelést és -fogyasztást egymásra vetítve reprezentáló gyűjteményfejlesztés, az irodalmat feltáró tárgyi katalógusok és bibliográfiák nivóbeli emelkedése, az oktatók s a munkájukhoz több szálon kapcsolódó szakreferensek erősödő kollegiális viszonyai stb.

Mi azonban 67-ben sokkal-sokkal többet ígértünk magunknak (sőt, a 71-es szakreferenci konferencián a világnak is), mint amennyi hivatalos dokumentumokban leírható. És ehhez a sokkal többhöz képest az az eredmény, hogy a régi szervezetbe beépített szakreferensség működőképes, még nem győzelem, legfeljebb kiépített hídfőállás. A hagyományosan csengő „szakreferens” elnevezést mi nem annak jelzésül alkalmaztuk a horizontális szervezetet áttörő új munkaköri képletre, mintha magunk is rá akarnánk térni a könyvtári munkamegosztás porosz útjára, vagy mintha egyszerűen csak európai (és egyetemi) fülnek kellemesebb megjelölést keresnénk olyasféle amerikai dologra, mint a „subject specialist”-ek által ellátandó, szakosított referenz szolgáltat. A könyvtárosság mindkét modelljével való *szakítás* jelszava lett ez az elnevezés: szakítást jelölt a mediák kezelésére redukált könyvtárosság amerikai stílusával, de szakítást a német mintával is, ahol a szakreferens a tudományosság külső attribútumaival konzervativizmusát és befelefordulását leplezi. Amikor – tudományszociológiai megfontolás alapján – kimondtuk, hogy az új feladategyüttes ellátásának tudásalapjaként kevés az, amit megfelelő szakdiplomával bárki igazolhat, hogy a kutató-szakreferens párbeszéd csak úgy jön létre, s akkor lesz erőtényező az információs válság leküzdésében, ha a szakreferens is kutató, nemcsak a fogalom közkeletű tartalmától határoltuk el magunkat, hanem a könyvtárosság új fogalmát és új programját hirdettük meg. Ebben a – kis ország vidéki könyvtárosai szájából – szertelenül hangzó „meghírdetésben” benne volt az információ elidegenedett, nagyüzemi termelésének kritikája, s az a megállapítás, hogy az információs folyamat legszűkebb keresztmetszete ma már az emberi tudat. Hipotézisünk szerint: ahogy az ókori görög kultúra átszármaztató alexandriai összegezésére könyvtárosi lényegű funkciót ellátó tudósok vállalkoztak, s ahogy a felvilágosodás szintetikus elméi könyvtári napszámba lépve, nemzeti könyvtárak és nemzeti bibliográfiák építményeibe szerkesztve törekedtek a felhalmozódott kultúra egészét a világhódító polgárság kincsévé tenni, úgy most is tudós kollektívákra kell bízni az irodalmi áradat csatornába fogását, tudósoknak – s nem a technikák elidegenedett specialistáinak – kell idejük egy jelentős részét áldozniok arra, hogy élő áttételül szolgáljanak a számítógép nekivadult sornyomtatói és a felhasználói

tudatok között. Amikor tehát azt hírdettük, hogy a kutatás és a könyvtári-információs üzem közt szélesedő szakadéknak csakis emberi áthidalása lehetséges, nem a múlt-szagú termékönyvtár nosztalgiája dolgozott bennünk, hanem az a felismerés, hogy a fejlődési spirál mai szintjén a polgári munkamegosztás által száműzött tudós embert s az élő tudományt mint intézményünk örök lényegét kell visszahelyezni a könyvtárba.

Ez a „könyvtárfilozófia” – na meg a könyvtári folyamatban jelentkező tartalmi feladatok gyakorlati végiggondolása – rejtőzik a szakreferensség debreceni képletének nagyönis komplex megszerkesztése mögött. Nem elég, hogy a gyűjtési szelekciótól az ETO osztályozáson s a szakbibliográfiák szerkesztésén át a szaktájékoztatásig s a hallgatók könyvtárhasználati bevezetéséig minden súlyos feladatot a szakreferensnek kell átfognia a megfelelő tudománycsoport viszonylatában, hanem a gyűjteményismeret s az emberekkel, a fejlődő katalógusokkal való kapcsolattartás kedvéért az olyasféle járulékos műveletek is őt terhelik, mint a kiválasztandó címek katalógusbeli hasonlítása, a kutatótermi inspekció, vagy a cédulabeosztás az ETO katalógusba. S ha mindehhez a kutatómunkát s a számontartandó irodalommal való passzív lépéstartást is hozzágondoljuk, az időt s a figyelmet oly mértékben szétaprózó feladatcsomó áll előttünk, amely a legnagyobb mértékben próbára teszi az önszervezés egyénenként oly igen eltérő képességét. Bennünket azonban 67-ben nemcsak a klasszikus könyvtárosszemény mai megvalósíthatósága iránt töltött el reformeri optimizmus, hanem a kutatói elkötelezettség mindent leküzdő erkölcsi ereje iránt is. Mert a már kezdetben is felismert szervezési nehézségek megoldását ténylegesen és tudatosan a teljesítmények emberfeletti fokozására képes tudományos etoszban véltük megtalálni. Már-már karnyújtásnyi közelben éreztük az időt, amikor az önszervezés, párosulva bizonyos létszámfejlesztéssel, a szakreferenseknek is lehetővé teszi a muzeológusok harmónikus munkarendjének kialakítását: fél idő a gyűjtemény s a tudományos munkaerő fejlesztését megalapozó tudományos kutatásra, s egy másik fél a gyűjtött információ társadalmi hasznosítására! Szóban s munkával újra meg újra elhatárolva magunkat a tudományos erők könyvtári alkalmazásának szervesen mintájától, amely talán jó lehet az értelmiségi munkanélküliség tüneti kezelésére, de sem a könyvtár javára nem hasznosítja a tudományos kapacitást, sem a könyvtárosság nem lesz tőle a kutatói pálya specifikus változata.

Az említett harci szakaszon először úgy tűnt, hogy nemcsak a roppant összetett munkakör bizonyul működőképesnek, hanem, hogy gyakorlatilag igazolódna mindazok a hipotézisek, amelyeket a szervezőerőként ható moralitásra s a tudós könyvtáros visszatérésére vonatkozólag megfogalmaztunk. Az, hogy a szakreferensséget a maguk számára is felfedező embereink az alapítók odaadásával jól végezték munkájukat, a működés egészét tette tartalmasabbá, s magával ragadta a kollektíva más csoportjait is, kivíta megbecsülésüket. Négy gyűjteménytörténeti jelentőségű alkotás jelezte a szellemi és morális erők e kibontakozását: a társadalomtudományi, természettudományi szakkézi-könyvtár, a kémiai szakkönyvtár, s a hallgatóság általános művelődését szolgáló szabadpolcos gyűjtemény létrehozása. Levelem alap gondolatát illusztráló jellemzője volt e vállalkozásoknak, hogy a szakreferensek odaadó munkáján tüzet fogva, az értelmes célokat velük együtt felismerve, a könyvtár majd minden egységéből csatlakoztak hozzájuk önkéntesen. Így emelkedett a szakreferensi szint megalapozása az egész kollektíva ügyévé,

s ez tette lehetővé a roppant munkaigényes vállalkozások végrehajtását, anélkül, hogy a többletmunkára külön munkaerőt kellett volna beállítani, vagy más területeken visszafogni a folyamatos működést. Ami azonban a hőskorban vívmány volt, később megszokottá, sőt elemi követelménnyé válik, a rendkívüli erőfeszítésre sarkalló kezdés szakaszát az alacsonyabb intenzitású folytatás váltja fel, új emberek lépnek az alapítók helyébe, akik szemében a felfedezés öröme nem feledteti a nehézségeket, akik a késznek vélt keretek közt már kevesebb ösztönzést találnak. Lanyhul a társadalmi aktivitás, szürkülnek a kutatási eredmények.

Nehéz úgy jellemeznem ezt az apályt, hogy az egyes szakreferensek ellen igazságtalanságot ne kövessék el. Mert hisz az egyes szakreferens továbbra is rendszeresen elvégezte munkatervi feladatait, teljesítette életkori adottságai szerint következő tudományos penzumát, eleget tett társadalmi megbízásának.

Az egészet nézve, mégsem titkolhatók e működés úgyszólván valamennyi metszetén fellépő zavarok, elégtelenségek, amelyek lépten-nyomon ad-hoc rendezést, osztályvezetői vagy igazgatói intézkedést tesznek szükségessé. A rendszeresített műveletek s az egyszerű tervteljesítés rétegében ilyennek látom, mondjuk, a munkaterhek aránytalan megoszlását, a szakolvasótermi inspekcióvállalás sokszor ugyancsak egyenlőtlen alakulását, a készség hiányát egy nem várt témabibliográfiai feladat vállalására, valamely bibliográfiai kézirat súlyos határidőcsúszását, a kutatói időfelhasználás és a folyamatos könyvtári szolgálat összeegyeztetésének krónikus zavarait. Mentené a műveletek e többé-kevésbé hagyományos, bejáratott rétegében fellépő díszfunkciókat, ha a mindig soron kívül kopogtató napi információs igényekkel való versenyfutás vagy a nagy információtömböket átrágó aktív bibliográfiai számbavétel túltengése miatt következnének be. Egy vidéki város kis egyetemének szegényes információs környezetében, híjával a nagy nemzetközi szolgálatok igénybevételéhez szükséges anyagiaknak, mindenért kárpótló információs teljesítmény volna, ha sikerülne a kis műhelyek viszonyaira, egyéni kutatók érdeklődésére szabott mikrotémák sűrűjével kontaktust tartva, teljessé tenni a helyi szakirodalmi bázis ellenőrzését, közvetíteni tudni külső szolgálatokat, s nem utolsósorban a kötelező és ajánlott olvasmányok számbavételének, állományfejlesztésének terhét levenni az oktatási reformok szaltó mortáleitől kifulladásig tanárok válláról. De az ok nem ez. Talán éppenséggel az utóbbi területen jelentkező problémák nehézségének van része abban, hogy szakreferenseink nagyobb kedvvel vállalják munkakörük hagyományos elemeit. Az információs szolgálat imént részben már említett sajátos egyetemi nehézségei közül kiemelném az irodalomkutatási szokások diszciplinánként, sőt nemzedékenként is módosuló tarka sokféleségét. A filológiai és történeti szaktudományok területén a kutatás igen sokszor egyértelmű az irodalom felkutatásával, s nehéz lenne annak akár csak részbeni megosztása. A társadalomtudósok a munkaközösségi forma térhódításának mértékében vesznek igénybe külső információs segítséget, de a hagyományos egyéni irodalomkutatás módszere ma még általánosabb. Egyetemeken a természettudósok közt is erős hagyománya van az információs önellátásnak, sőt, a kezdő kutatók metodikai bevezetése keretében meg is követelik a szakfolyóiratok és információs orgánumok napi rendszeres átnézését. Az idősebb kutatók annak a nem mindig helytálló elvnek a hangoztatásával háritják el a külső információs segítséget, hogy a dokumentumok relevanciáját a kutatón kívül senki sem

képes elbírálni. Gyakran épp a kezdő kutatók esnek ellenkező előjelű hibába: tanszékükkel megrendeltetik az irodalomkutatást, megfosztván magukat nemcsak azoktól a témába vágó dolgozatoktól, amelyek érdekességét valóban csak a kutató ismerheti fel, hanem a jártasságszerzés fontos alkalmától. Nem csoda tehát, ha az igények hiányának, vagy az indokolatlan igényeknek az ismeretében elsikkadnak az objektíve meglévő, de fel nem ismert (felkeltésre váró) szükségletek, s a szakreferensek egyike-másika úgy érzi, messze eleget tett információs feladatának, ha alkalomszerűen felhívja egy általa ismert, vagy a kutatóteremben megpillantott kutató figyelmét egy-egy új könyvre vagy folyóirat-cikkre, amely történetesen épp az imént került a kezébe. Az ötletszerűsége miatt többször is bírált figyelőszolgálat nem egy szakreferensünknél ezzel aztán ki is merül.

A nehézségeket éppen csak jelezni szeretném, különben legalább két problémát – a gyűjteményi bázis adottságai közt, tehát a nemzetközi szakirodalom hézagos, és a nemzeti kiadványok teljes bázisán végezhető információ sajátosságát, továbbá azt a gazdaságtalan arányt, amely viszonylag kis számú felhasználó rendkívül széles irodalomszükséglete s a maroknyi szakreferensi gárda közt fennáll – elemzően kellene exponálnom. Az okok felderítéséhez, s a további teendők vezetéséhez azonban ennyi is elegendő.

A kiinduláskori tézisekről szólva, mondhatom Lutherral – „Itt állok, másként nem tehetek!” –, kifejezésül annak, hogy a majd másfél évtizedes gyakorlat az akkor meghírdetett organizációs elveket a valóságos hatóerők objektív szintjére emelte.

Mert ugyan mi értelme volna akár csak fel is vetni, hogy a széttépettségen a munkakör semmi mástól, mint a szaktudományos jártasság abroncsától összetartott komplexitásnak feladásával segítsünk? Reálisan elképzelhető-e a szaktudományos specialisták egy-egy garnitúrájának párhuzamos beállítása a gyarapítás tárgyi szelekciójában, a gyűjtemény tartalmi feltárásában és a szaktudományos információ érdemi feladatköreiben – vagy megfordítva: mindezen feladatkörök olyan munkaerőkre ruházása, akik a tudomány nyelvét nem értik, problémái mellett közönnyel sétálnak? Vagy össze lehet-e egyeztetni a szakreferensi feladatok végzését a szakreferensi önállóság és egyéni felelősség elvének feladásával? Merthisz annyi világos, hogy ha az érintett problémák megoldását a többi osztályon bevált, a munka minden vonatkozására kiterjedő vezetési mechanizmus bevezetésében keresnénk, nem kevesebbet kellene követelnünk a vezetőtől, mint hogy tárgyi, metodikai tudása, s az információ felhasználóira és forrásaira vonatkozó tájékozottsága egyenlő vagy nagyobb legyen az egyes diszciplinákat gondozó szakreferensekénél. Ez oldhatná fel az egyéni felelősség elvét. Csakhogy amennyiben efféle polihisztor vezetőkről szabad álmodnunk, ki tiltja meg, hogy univerzális szakreferensekről is álmodjunk? Vagy a kutatói szint követelése lett volna túlzás, s ami ennek feltétele, a szaktudományos kutatás szakreferensi munkatervbe iktatása? Többször idéztem a néhai Kennedy elnök számára az USA információs rendszeréről s annak fejlesztéséről készített Weinberg jelentés egy meghökkenítő passzusát, amely az információ érdemi munkásaitól olyan kvalifikációt követel, mint amilyen az egyetemi tanári állások betöltésének s tudományos kitüntetések odaítélésének feltétele. Ám ha e követelés funkcionális összefüggéseit nem tudnánk elemzően végigkövetni – attól kezdve, hogy a kutatás és az információ problémái ott kezdődnek, ahol az egyetemi diplomával igazolható ismeretek végződnek, egészen addig, hogy a tudományos technikai forradalom viszonyai közt minden más felsőfokú

munkakörben is a kutatás bizonyul a lépéstartás hatékony módjának –, saját gyakorlati tapasztalataink közt lépten-nyomon rátalálunk igazolására. Ezek közül most csak az információ hitelének problémájára hozok két rokon példát. Szaktárgyi bevezető bibliográfiáink tervét az illetékes oktatók első hallásra fenntartással fogadták, értelmét és lehetőségét is megkérdőjelezve. Amikor azonban szakreferenseink (történetesen kutatóként becsült volt növendékei vagy más közelállói az érintett tanszékeknek) e munka egyes fázisaiban ismételten konzultáltak az oktatókkal, ezek szkepszis helyett növekvő bizalommal és segítőkészséggel kísérték annak menetét, ha elkészült, elismeréssel illették a munkát, s volt aki szerzőként kapcsolódott be a programba. Hasonlóképpen megbecsült külső előadóként vonják be a szakirodalmi bevezető előadások, gyakorlatok tartásába szakreferenseinket azokból a tárgyakból, amelyeknek van a szakreferensek közt partnerként értékelt képviselője – különben pedig az az elv érvényesül, hogy a fő kollégiumok bevezetőjének szerves része a források, bibliográfiák s más alapművek ismertetése: következésképp indokolatlan a szakirodalmi bevezetőt összefüggéséből kiragadva, idegen előadóra bízni.

A szakreferensség „új hullámát” mindenekelőtt a kapacitás bővítésével, az irodalom terjedelme, illetőleg az információ szükségletek és a munkatársi létszám már jelzett diszproporciójának enyhítésével próbáljuk mozgásba hozni, megragadva az alkalmat, hogy a minisztérium 1980-ban épp a KLTE „dokumentációs” létszámát kívánja két fővel fejleszteni. Az állásokkal adott alacsony átlagbér magóv a kísértéstől, hogy – közvetlen megoldást keresve – „kutatói szintű” szaktudományos specialistákat alkalmazzunk. A fejlesztés szerény mennyisége nem akkor vethető be az említett diszfunkciók leküzdésére alkalmas minőségi erőként, ha az információs szempontból elégtelenül gondozott diszciplínák számát még kettővel növeljük, hanem ha a ma hiányzó szervezési transzmissziók beillesztésével, először a meglévő szakreferensi kapacitást tesszük hatékonyvá. Ha a komplex szakreferensi feladatkör konstitutív elvét – a könyvtári összefolyamatban jelentkező tartalmi feladatok összefogását – következetesen végigvisszük, már pedig ezt tesszük kezdettől fogva, különös élességgel mutatkozik meg egy sor nem tartalmi jellegű funkció gazdátlansága a kommunikációs folyamatban. Az információs szükségletek felmérése, sőt felkutatása, a hazai és nemzetközi információs szolgálatok és források számon tartása („ki miről informál”, „ki mit kutat” stb.), ezekkel kommunikációs kapcsolat fenntartása, az egyetemi és egyéb felhasználók rendszeres tájékoztatása a könyvtár információs szolgáltatásairól, a feltárt információ leírása, rendezése, s a szolgáltatások adminisztrációja tartozik ezek közé a szakreferensek által egyénenként nem végezhető mozzanatok közé. De szép számmal jelentkeznek belső (osztályon és könyvtáron belüli) koordinációs és kommunikációs teendők is, amelyeknek egy-egy felelős kezébe való összevonására a jelzett módon most lehetőség nyílik.

Összekapcsolva mindezt az időbeosztás racionalizálását célzó kísérlettel: megkíséreljük a különböző szakreferensi feladatok – főleg a kutatás, a bibliográfiakészítés és a monográfia-feldolgozó folyamatban végzett tárgy- és ETO jelzetadás, ETO katalógusszerkesztés – időbeli koncentrálását, „tömbösítését” oly módon, hogy ha az információszolgálat vagy a kutatás úgy kívánja, egy-egy szakreferens hetekre vagy hónapokra kiszakadhasson a feldolgozó folyamatból, vagy megfordítva: ilyen időszerű feladat hiányában megszakítatlanul osztályozást-tárgyszavazást-katalógusszerkesztést végezhesen. Ezt az

időbeosztást, amely a felhasználói szükségletekhez való rugalmasabb alkalmazkodás mellett a nyugodtabb, produktívabb munkamenet kialakítására hivatott, a szükségnek megfelelően felcserélhető alternatív egyéni tervek készítésével s a feladat-skála két pólusán – az információs és a feldolgozó folyamat becsatlakozásánál – megszervezendő operatív egyeztetéssel igyekszünk majd előmozdítani.

A szervezetfejlesztés „hivatalos” leírása természetesen nem vállalkozhat az emberi reintegráció társadalmi, politikai síkon történő előmozdítására. De amint e levél nem kis mértékben reflexe a szakreferensek körében újabban mozduló eszmélésnek, aktivizálódásnak, úgy a szakmai síkon itt kezdeményezett szakreferensi „új hullám” – meggyőződésem szerint – alapja lesz a szakreferensi közösség nyitottabbá válásának, s a kollektív vezetésben a szakreferensi befolyás erősödésének.

Hogy a munkamegosztás alóli felszabadítás szakreferensi modellje s a könyvtár nem áll szigetszerűen szemben az ipari üzemekkel s az egyéb (pl. a tudományos) munkaszervezetekkel, az automatizálás s a tudomány közvetlen termelőerőkénti működésének előrehaladtával, egyre határozottabban megmutatkozik. De ha ugyanebből a szempontból vizsgáljuk a könyvtári-információs rendszerek s az egyes könyvtári intézmények fejlődés-tendenciáit, ugyanezt ismerhetjük fel pozitív oldalról. A NATIS s az egyéb nemzetközi programok, információs rendszerek térhódítása nyomán az irodalmi dokumentum (a rögzített információ) úgyszólván születése pillanatától e rendszerek ellenőrzése alatt áll. Az előzetes nemzeti bibliográfiáktól kezdve a könyvbe nyomott címleírason át az éves és többéves kumulációkig s a géppel olvasható formákig egyre inkább az irodalmi adatok nemzetközi forgalomban megszerezhető, kész, sőt számítógépes keresésre, elrendezésre alkalmas bázisával lehet és kell számolni. A gépi adatbázisok lehetővé teszik a legkülönbözőbb könyvtári műveletek automatizálását a rendeléstől a katalogizáláson s az irodalomkutatáson át a kölcsönzésig, reklamálásig, statisztikáig. Már az input munka, a bibliográfia és faktográfiai adatlap elkészítése megkívánja, hogy a rendszeren belül, az egyszerű feldolgozás pontján a különböző rendű és rangú bibliográfiai adatfelvevők mellett megfelelő színvonalú szaktudományos specialisták működjenek. Az egyes könyvtárban pedig, amelynek nemcsak az információ számítógépes szolgáltatásaival kell tudnia élni, hanem a hagyományos forrásokkal, s az információnak az élő, a különböző társadalmi csatornáival is, nemcsak hogy megnövekszik a szakreferensek szerepe, hanem a gép által végzett operációk mellett, s azokra támaszkodva, egyre kizárólagosabban a szakreferensek képviselik majd az élő könyvtári munkát. Csupa ismert dolgot mondok, de csak így bizonyíthattam, hogy az oly szerény debreceni kezdeményezésnek távlata van, s hogy nem fejből, de a munkamegosztás eleven tendenciájából konstruált.

Szinte babonásan sokallom az egybehangzást, de az oktatás 1972-ben, az MSZMP KB határozatban meghirdetett reformjának szelleméből, a kutatás módszereinek alkalmazására felkészítő felsőoktatási metódus konkrét megvalósításának elemzéséből is a könyvtár s benne a szakreferensek funkciójának előtérbe nyomulásához jutok. Felsőhajtók, bárcsak megírta volna előttem a felsőoktatás egy Nietzscheje a „Die Geburt des Eötvös Kollegiums aus dem Geiste der Universität”-jét. De alighanem maga a hajdani Eötvös Kollégium sem elméleti koncepcióból, hanem spontán fejlődéssel lett az egyetem modern göttingai modelljének sűrítményévé és párlatává. Mert modern egyetemen a dolgozva,

önállóan búvárkodva, dolgozatokat megvitatta, hatások, információk és inspirációk sűrűjében tanuló tanári-hallgatói közösséget értjük. Valójában ugyanazt tehát, amit a prele-gáló, vizsgáztató, embertől, könyvtől elidegenült vebleni egyetem makacs visszahúzó hatása miatt újra meg újra mint reformot kellett meghírdetni. Az Eötvös Kollégiumból valóság lett. Az ott végzetteknek volt egy igazi egyetemük (a Kollégium) és egy diploma-osztó hivataluk (a Pázmány). A kollégiumi tanárok kutatási témákat kínáltak, feldolgozá-sukhoz módszereket s irodalmat ajánlottak, kis hallgatói csoportokkal együtt meghallgat-ták s megvitatták az elkészült munkákat. A hallgató a könyvtárban élt, mert a Kollégium egyetlen nagy könyvtár volt. A nem-dolgozót, vagy akár a lakószobában, a fürdőben, az ebédlőben szellemileg érdektelen dolgokról fecsegőt a Kollégium kiközösítette. S a tudás az ismerőerő, az alkotás és az eszmecsere tiszta örömei közt gyarapodott, s ezt az élet-rendet csak egy-két hónapra törte meg a vizsgakészülés sötét, terméketlen szakasza. A vizsgáztató pedig: maga az élet, maga a társadalom, hitelesen minősítette a bármely posztra került kollégistát. Persze, az Eötvös Kollégium egyszeri képződmény. Más korban, más feltételek között, más szervezetben kell megvalósítani – de ugyanazt a funkciót. Mert az eszme, a modell viszont örök, vagy legalábbis nagyon időtálló.

Egyetemi reform (= egyetem) tehát vagy könyvtárban, könyvtár által lesz, vagy nem lesz.

Messze volna még innen a *könyvtári* szakreferens *egyetemi* perspektívájáig? Én inkább attól félek, hogy túlmagyarázva máris ellaposítottam, ami felillantva is evidens.

Nos, e hosszú levél mentségét, s a rajta – úgy hiszem – átsütő hő óhaj megvalósulá-sának biztosítékát nem kollektívánk korlátozott lehetőségeiben, még kevésbé saját fejtege-tésem sodró erejében látom, hanem abban, hogy amit tudva teszünk, tudunk nélkül is dinamikus alkateleme a társadalomnak. Erre mutatva kérem és várom a szakreferensek s minden hivatását vállaló könyvtáros alkotó összefogását.

Barátotok

Debrecen, 1980. június 10.

CSÚRY ISTVÁN*

* Az írás közlésére terjedelmi korlátozások miatt előző számunkban nem kerülhetett sor, így – sajnos – posztumusz művé vált. (– a szerk.)